

Науково-методичне забезпечення діагностики відтворення трудових ресурсів на фазі їх формування (на прикладі Донецької області)

Е. БОЙЧЕНКО

*Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Донецьк*

Висвітлено сутність поняття «діагностика відтворення трудових ресурсів регіону». На основі проведеної діагностики відтворення трудових ресурсів Донецької області на фазі їх формування встановлена наявність кризових явищ у цих процесах.

Отражена сущность понятия «диагностика воспроизводства трудовых ресурсов региона». На основе проведенной диагностики воспроизводства трудовых ресурсов Донецкой области на фазе их формирования установлено наличие кризисных явлений в этих процессах.

The intension «the diagnostic reproduction of labor recourses» has been reflected in the article. Based on the diagnosis of the reproduction of labor Donetsk region in the phase of their formation established the existence of the crisis in these processes.

Ключові слова: відтворення трудових ресурсів, структура працездатного населення, рівень безробіття, підготовка та перепідготовка кадрів, система професійної освіти, підвищення кваліфікації працівників, діагноз.

Сучасні процеси формування, розподілу, перерозподілу та використання трудових ресурсів характеризуються наявністю диспропорцій у співвідношеннях попиту та пропозиції робочої сили, зміною в їх професійно-кваліфікаційній структурі. Це відбувається за рахунок збільшення чисельності осіб із вищою освітою та суттєвого скорочення випускників професійно-технічних закладів, а також надлишку тих, хто отримав освіту за так званими «престижними» спеціальностями у галузі права та економіки, через неконтрольовану трудову міграцію як всередині країни, так і за її межі. Суттєве значення має невідповідність розміру оплати праці рівню освіти, кваліфікації та компетентності працівника. Однією з головних причин такого положення є те, що при високому рівні безробіття в Україні (8,6% за методологією МОП) спостерігається дефіцит кадрів, в основному робочих спеціальностей. Це, у свою

чергу, приводить до негативних тенденцій у всіх сферах життєдіяльності соціуму.

Таким чином, на сьогоднішній день актуальною стає розробка науково-методичного інструментарію діагностики відтворення трудових ресурсів регіону, який дозволяє виявити існуючі і назріваючі проблемні ситуації, на які, насамперед, необхідно звернути увагу при розробці відповідних програм соціально-економічного розвитку території.

Дослідженням та формуванням проблеми методології регіональної діагностики відтворення трудових ресурсів займалися такі науковці, як В. Гець¹, Р. Капелюшников, А. Лук'янова², Е. Лібанова³, І. Курило, Н. Рингач, О. Палій, О. Позняк, О. Малиновська⁴. Однак цього, виявляється, недостатньо для визначення та вирішення проблем трудових ресурсів регіону.

Відтворення трудових ресурсів слід розглядати як процес постійного та безперервного відновлення

¹ Гець В. М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні // Демографія та соціальна економіка. — 2011. — №1 (15). С. 3–23.

² Капелюшников Р. И. Трансформация человеческого капитала в российском обществе (на базе «Российского мониторинга экономического положения и здоровья населения») / Р. И. Капелюшников, А. Л. Лукьянова. — Москва: Фонд «Либеральная миссия», 2010. — 196 с.

³ Лібанова Е. М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку XXI століття // Демографія та соціальна економіка. — 2008. — №2. — С. 9–23.

⁴ Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки (колективна монографія) / [Лібанова Е. М., Макарова О. В., Курило І. О. та ін.]; за ред. Е. М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. — 320 с.

кількісних і якісних характеристик населення, що за своїм фізичним розвитком, розумовими здібностями і знаннями здатне займатися суспільно корисною діяльністю.

Ефективне регулювання процесів відтворення трудових ресурсів є одним із найважливіших чинників економічного розвитку відповідної території. Виявлення закономірностей відтворення трудових ресурсів регіону, яке відбувається за умов певних соціально-економічних відносин та демографічних особливостей певної території, зумовлює необхідність проведення діагностики цього процесу.

Ґрунтуючись на визначенні поняття «економічна діагностика»⁵, під діагностикою відтворення трудових ресурсів слід розуміти комплекс науково-методичних і науково-прикладних досліджень, направлених на виявлення, опис і ототожнення проблемних ситуацій при формуванні, розподілі, перерозподілі та використанні тієї частини населення, що за своїм фізичним розвитком, розумовими здібностями і знаннями здатна займатися суспільно корисною діяльністю.

Слід зазначити, що головною метою проведення діагностики є виявлення тенденцій та причин розвитку явищ при формуванні, розподілі, перерозподілі та використанні трудових ресурсів. Наявність різних науково-методичних підходів до діагностики відтворення трудових ресурсів із позицій кількісних, якісних і структурних характеристик дозволяє застосовувати відповідний інструментарій, що уможливує діагностування регіонального соціуму. Результатом стає встановлення діагнозу (від лат. *diagnosis* – здатність розпізнавати), тобто формування обґрунтованого висновку за рахунок результатів аналізу виявлених тенденцій, проблем і причин, які викликають відхилення від нормативних показників, а також прогнозування тенденцій у формуванні, розподілі і перерозподілі та використанні трудових ресурсів. Діагноз відтворення трудових ресурсів та запропоновані на його засаді відповідні профілактичні заходи дозволять або переломити негативний тренд, або закріпити та підсилити позитивні процеси.

Важливими завданнями такого дослідження виступають: 1) виявлення причин зміни у структурі трудових ресурсів; 2) ідентифікація проблем зміни у структурі економічно активного населення в певно-

му регіоні; 3) попередження негативних тенденцій у процесах використання трудових ресурсів.

Об'єктною базою діагностики виступає відтворення трудових ресурсів. Цей процес слід розглядати як послідовну зміну наступних фаз: формування, розподіл, перерозподіл та використання. Слід мати на увазі, що природний, механічний та економічний рух населення впливає на кількісні характеристики трудових ресурсів, у свою чергу, соціальний – на якісні. Діагностика зміни умов природного, механічного, економічного та соціального руху населення передбачає встановлення залежності процесів відтворення трудових ресурсів від змін в його соціально-економічній реальності. Отже, особливості відтворення трудових ресурсів обумовлюють використання системного підходу при дослідженні характеру цих процесів.

Інакше кажучи, щоб описати явища і процеси відтворення трудових ресурсів, можна застосувати такий логічний ланцюжок: напрям розвитку → властивість → ознака → симптом → діагноз (табл. 1)⁶.

На величину трудових ресурсів, у першу чергу, впливають законодавчо встановлені вікові межі працездатного віку. Так, в Україні до 08.07.2011 р. до працездатного віку належали особи від 16 до 60 років для чоловіків та 55 років – для жінок. Із зазначеної дати, відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» та Закону України «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування», працездатним вважається вік від 16 до 60 років як для жінок, так і для чоловіків^{7, 8}. Таким чином, реформа пенсійної системи, що покликана нейтралізувати негативний вплив сучасних демографічних тенденцій і, перш за все, зменшити навантаження особами старших за працездатний вік на працездатне населення, у найближчому майбутньому повинна збільшити загальну чисельність населення у працездатному віці.

Відомо, що відтворення трудових ресурсів є органічною складовою відтворення населення. Існуючі демографічні проблеми як в Україні в цілому, так і в кожному окремому регіоні суттєво впливають на процес формування трудових ресурсів. Отже, демографічні показники є визначальним чинником формування кількісного складу трудових ресурсів. Так, отримана трендова модель зміни чисельності працездатного населення в Донецькому регіоні за період

⁵ Василенко В. Н., Благодарный А. И., Бойченко Э. Б. и др. Диагностика развития регионов: виды, подходы, приемы: моногр. – Донецк: Юго-Восток, 2012. – 558 с.

⁶ Василенко В. Н. Диагностика региональной экономической системы как комплекс исследований // Экономика и право. – 2011. – №1 (29). – С. 6–7.

⁷ Закон України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р. №5067 – VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

⁸ Закон України «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. №1058 – IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

Таблиця 1

Основні характеристики можливих напрямів відтворення трудових ресурсів регіону

Напрямок розвитку	Властивість	Ознака	Симптом	Діагноз
Негативний тренд	Свідчить про наявність проблемної ситуації у процесах формування, розподілу і перерозподілу та використання трудових ресурсів відповідної території	Збільшення диспропорцій у статеві-віковій структурі населення; збільшення питомої ваги осіб старше працездатного віку та зменшення осіб молодше працездатного віку у складі всього населення; наявність неконтрольованої трудової міграції; наявність диспропорцій у співвідношенні попиту та пропозиції робочої сили; невідповідність потребам ринку праці наявної професійно-кваліфікаційної структури трудових ресурсів; невідповідність розміру оплати праці рівню освіти, кваліфікації та компетентності працівника; погіршення умов праці; наявність прихованої зайнятості та ін.	Реальна небезпека	Криза у процесах відтворення трудових ресурсів. Характеризується такими явищами, як звужений тип відтворення населення; невідповідність існуючої системи професійної освіти потребам ринку праці; зменшення продуктивності праці працівників
Нейтральний тренд	Дає уявлення про ситуацію, за якої протягом досліджуваного періоду динаміка основних показників, що характеризують відтворення трудових ресурсів, практично не змінилася	Відсутні зміни, як позитивні, так і негативні, протягом досліджуваного періоду	Ремісія	Ситуація, за якої умови та напрями протікання процесів відтворення трудових ресурсів протягом досліджуваного періоду істотно не змінилися. Природний рух населення відповідає простому відтворенню.
Позитивний тренд	Свідчить про наявність позитивних явищ і процесів у відтворенні трудових ресурсів	Відсутність диспропорцій у статеві-віковій структурі населення; зменшення рівня безробіття та збільшення зайнятості; збільшення продуктивності праці працівників та ін.	Відсутність небезпеки	Динамічний розвиток. Характеризується таким явищем, як розширений тип відтворення населення; ситуація, за якої протікання процесів відтворення трудових ресурсів під дією сприятливих умов веде до інтенсивного типу їх розвитку; кон'юнктура на ринку праці прагне до стану рівноважної; відбувається поліпшення умов праці та ін.

1979–2011 рр. (рис. 1) свідчить, що щороку вона зменшувалася на 31,3 тис. осіб (з них на 28,01 тис. — міського та 1,72 тис. — сільського населення). Починаючи із 1990 р. загальна чисельність населення у працездатному віці зменшилася на 386,91 тис. осіб (12,8%) (міського на 359,5 тис. осіб, або 13%, та сіль-

ського на 27,37 тис. осіб, або 10,3%)⁹. У першу чергу ця ситуація виникла як наслідок впливу негативних демографічних процесів в Україні і в кожному окремому регіоні.

Оцінка динаміки зміни чисельності населення в Донецькій області дозволяє стверджувати, що, по-

⁹ Статистичний щорічник Донецької області за 2001 рік. — Донецьк: Держкомстат України, Донецьке обласне управління статистики у Донецькій області, 2002. — 355 с.; Статистичний щорічник Донецької області за 2002 рік. — Донецьк: Держкомстат України, Донецьке обласне управління статистики у Донецькій області, 2003. — 370 с.; Статистичний щорічник Донецької області за 2003 рік. — Донецьк: Держкомстат України, Головне управління статистики у Донецькій області, 2004. — 376 с.; Статистичний щорічник Донецької області за 2010 рік. — Донецьк: Держкомстат України, Головне управління статистики у Донецькій області, 2011. — 502 с.; Статистичний щорічник Донецької області за 2011 рік. — Донецьк: Держкомстат України, Головне управління статистики у Донецькій області, 2012. — 502 с.

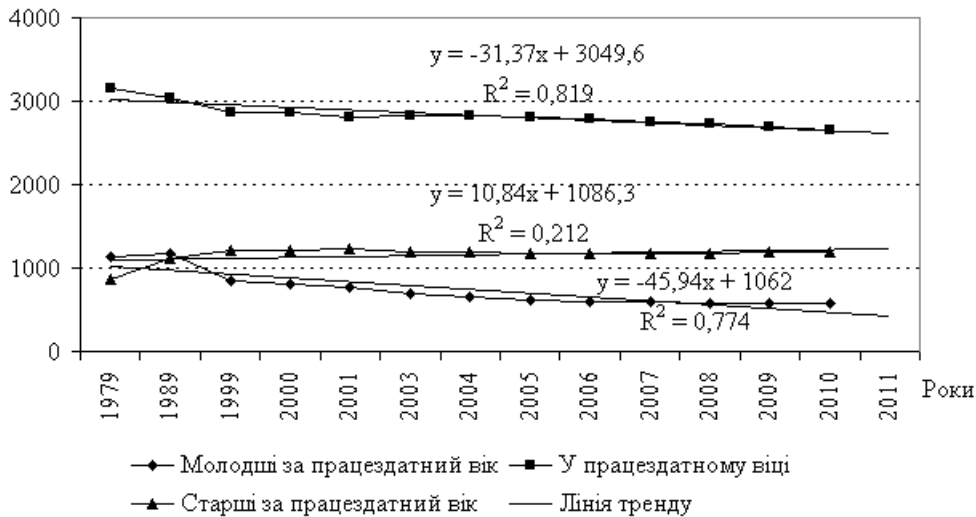

Рис. 1. Динаміка зміни структури працездатного населення в Донецькому регіоні за період 1979–2011 рр.

чинаючи з 1992 р., тут сформувалася ситуація, зумовлена природним зниженням чисельності населення: з 1992 по 2010 р. — майже на 1 млн. осіб (17,9%). Визначальна причина цього — падіння народжуваності на тлі високого рівня смертності, особливо у працездатному віці, та міграційні процеси у регіоні. Наприкінці ХХ ст. міграційні процеси відбувалися за нових політичних, правових та економічних умов, пов'язаних із появою низки незалежних держав, ринковими реформами та ін. Слід зазначити, що народжуваність, як і будь-який інший демографічний процес, — це відображення умов суспільного життя. Найбільш різкий її спад відбувся за останнє десятиріччя минулого століття. Соціальна й економічна нестабільність, зростання безробіття і, відповідно, невпевненість людей у завтрашньому дні, зниження рівня життя, житлові проблеми, які, в першу чергу, торкнулися молодих сімей, призвели до зниження народжуваності в Україні. Результати аналізу світових тенденцій свідчать, що цей показник є дуже чутливим до економічних криз, адже саме тоді він істотно знижується¹⁰. Таким чином, існуюча демографічна ситуація у Донецькій області¹¹ може кваліфікуватись як затяжна демографічна криза, яка характеризується такими явищами, як різке погіршення умов протікання демографічних процесів; порушення процесів відтворення населення через низьку народжуваність; старіння населення.

Міграційні процеси суттєво впливають і на формування трудових ресурсів, спричиняючи зміни в соціальній і демографічній структурах суспільства. Вони істотно позначаються на суспільному поділі

праці та рівні її оплати, розподілі та перерозподілі робочої сили, а також на рівні соціальної напруженості в регіонах із тривалим та інтенсивним припливом людей¹².

Особливе занепокоєння викликає стрімке скорочення чисельності населення молодше працездатного віку, тому що, перш за все, поповнення трудових ресурсів відбувається за рахунок поколінь, що вступають у працездатний вік. Так, протягом досліджуваного періоду чисельність населення молодше працездатного віку щорічно скорочувалася на 41,02 тис. осіб. Із 1990 р. їх чисельність зменшилася на 591,25 тис. осіб (50,5%), майже у половину від їх загальної чисельності.

Слід зазначити, що сучасна кон'юнктура ринку праці Донецької області характеризується як трудовнадлишкова, тобто існує перевищення пропозиції робочої сили над попитом на неї. Отже, створюється ситуація, за якої виникає надлишок робочої сили, що підтверджується досить високим рівнем безробіття — 8,2% за методологією МОП. Таке становище на регіональному ринку праці дозволяє аргументувати висновок, що за існуючих умов розвитку економіки Донецької області найближчим часом не виникне ситуація нестачі трудових ресурсів. Але при суттєвому зростанні темпів її розвитку та існуючих темпах скорочення працездатного населення у регіоні ймовірним буде виникнення дефіциту робочої сили.

Таким чином, встановлена наявність кризових явищ у процесах відтворення трудових ресурсів Донецької області на фазі їх формування. Так демографічні процеси, які формуються десятиліттями під впливом різноманітних чинників і характеризують-

¹⁰ Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки [за ред. С. І. Пирожкова]. — К.: Держкомстат України, 2003. — 231 с.

¹¹ Бойченко Е. Б. Діагностика відтворення населення регіону // Економіка України. — 2013. — №6 (619). — С. 79–88.

¹² Бойков В. Э. Социальные аспекты миграции населения / Бойков В. Э. // СоЦис. — 2007. — №12. — С. 75–79.

ся стійкістю та інерційністю, впливають на процес формування трудових ресурсів. Тривале скорочення чисельності населення, особливо молодшого за працездатний вік, та зміни у його віковій структурі можуть стати незворотними негативними процесами у відтворенні трудових ресурсів Донецької області.

Наступною складовою фази формування трудових ресурсів є підготовка та перепідготовка кадрів, відтворення фізичних та духовних здібностей робітників. Система професійної освіти призначена для підготовки та перепідготовки дорослого населення,

головною метою якої слід вважати формування і підвищення конкурентоспроможності на ринку праці шляхом розвитку професійних знань і практичних навичок.

Сучасна система професійної освіти Донецької області налічує 111 професійно-технічних навчальних закладів, у яких навчається 38,1 тис. учнів, 54 вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації із загальною чисельністю студентів 38,0 тис. осіб та 26 ВНЗ III–IV рівнів акредитації, де отримують вищу освіту 120,7 тис. студентів. Зазначимо, що протягом останніх двадцяти років у структурі системи

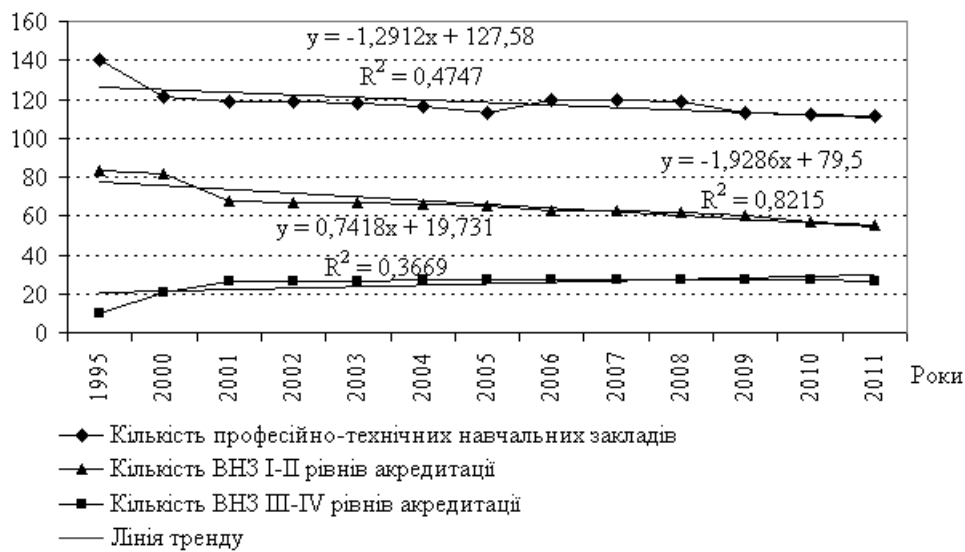

Рис. 2. Динаміка зміни кількості закладів професійної освіти у Донецькому регіоні за період 1995–2011 рр.

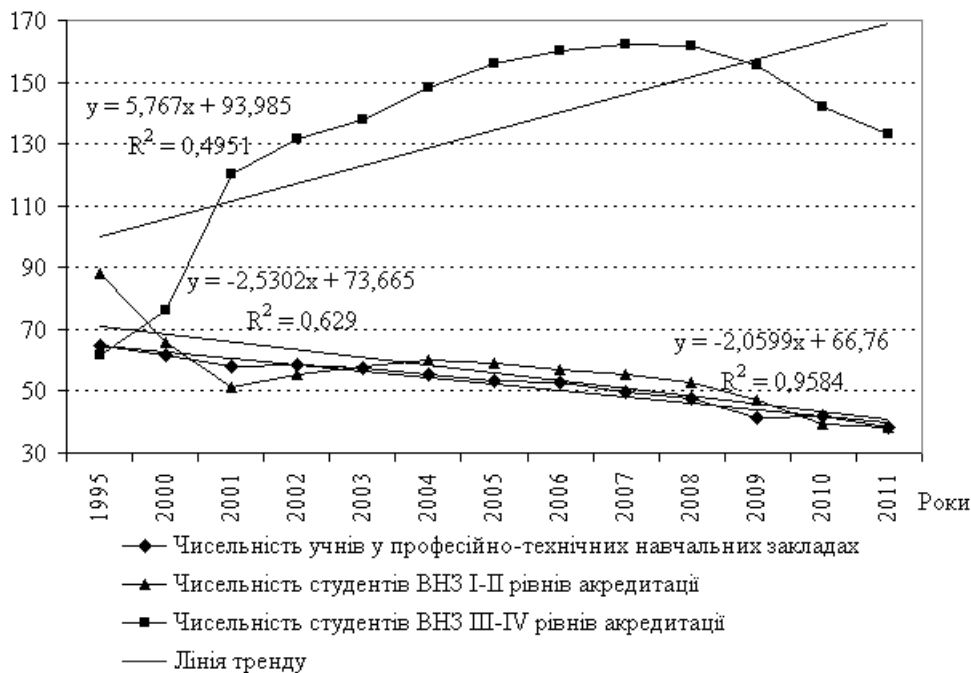

Рис. 3. Динаміка чисельності учнів у закладах професійної освіти у Донецькому регіоні за період 1995–2011 рр.

професійної освіти відбувалися суттєві зміни. Так, намітилася стійка тенденція до скорочення професійно-технічних навчальних закладів у середньому на 1,3 од. на рік, а чисельність учнів у цих закладах зменшується майже на 2,0 тис. осіб щорічно (рис. 2). Тобто, з 1995 р. кількість професійно-технічних навчальних закладів скоротилася на 29 од. (20,7%), чисельність учнів, що в них навчається, на 26,8 тис. осіб (41,2%). Ця тенденція притаманна і ВНЗ I–II рівнів акредитації, скорочення яких відбувається на 1,9 од., чисельність студентів зменшується на 2,5 тис. осіб щорічно⁹. На противагу цьому за аналізований період в області відбулося стрімке зростання ВНЗ III–IV рівнів акредитації. Їх кількість, починаючи з 1990 р., збільшилася майже втричі, а загальна чисельність студентів – удвічі (рис. 3).

Прогнозуючи професійно-кваліфікаційну структуру економічно активного населення, необхідно враховувати і те, що суттєва частина відпускників професійно-технічних закладів продовжує навчання у ВНЗ I–II та III–IV рівнів акредитації. Отже, ця категорія населення покидає сегмент «кваліфіковані робітники» та збільшує чисельність фахівців із вищою освітою. Ще одним негативним проявом на ринку праці є вибуття високкваліфікованої робочої сили, яка підготовлена ще за часів Радянського Союзу. На тлі скорочення професійно-технічних навчальних закладів та зменшення в них учнів майже вдвічі ці явища у майбутньому сприятимуть виникненню дефіциту кадрів робітничих професій.

Слід звернути увагу на те, що у високотехнологічних секторах економіки закономірним стає підвищення попиту на висококваліфікованих спеціалістів-універсалів, які не тільки мають спеціалізовану професійну підготовку, але й успішно володіють навичками підприємницької та управлінської діяльності⁵.

Таким чином, скорочення професійно-технічних навчальних закладів і зменшення в них учнів майже вдвічі та збільшення студентів у вищих навчальних закладах свідчить про загрозливе згортання обсягів професійно-технічної освіти. Скорочення чисельності випускників цих закладів може призвести до виникнення дефіциту кадрів робітничих професій, брак яких може призупинити розвиток галузей економіки Донецького регіону. Невідповідність чисельності випускників вищих навчальних закладів реальним потребам у них економіки регіону призводить до знецінення дипломів про вищу освіту та зниження її якості за рахунок прийняття на навчан-

ня у ВНЗ слабо підготовлених абітурієнтів на контрактній основі.

Важливою особливістю системи професійної освіти та підготовки кадрів є те, що за умов науково-технічного прогресу відбувається процес швидкого «старіння» знань. Із метою поглиблення раніше здобутих знань, умінь і навичок, які б відповідали сучасним вимогам виробництва або сфери послуг, виникає потреба у підвищенні кваліфікації зайнятого населення. Таким чином, у працівників з'являється необхідність підвищити свій кваліфікаційний рівень, а для системи професійної освіти – створити умови для надання відповідних послуг населенню.

Періодичність підвищення кваліфікації працівників Донецької області протягом останнього десятиріччя становила 10 років, у той час як у країнах Західної Європи та Японії вона дорівнює 3–5 рокам¹³. За даними Державного комітету статистики у Донецькій області, протягом 2011 р. підвищило кваліфікацію 152,8 тис. осіб, що складає всього 13,1% облікової чисельності штатних працівників. Найбільша питома вага працівників, які підвищували кваліфікацію, у промисловості (20,0%), на транспорті та у зв'язку (13,8%), у фінансовій сфері (11,2%), охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги (10,2 %) й освіти (9,5 %) ¹⁴.

Однією з головних причин ситуації, яка склалася, є те, що значна частина роботодавців через відсутність коштів не зацікавлена у підвищенні кваліфікації робітників. Таким чином, працівники Донецької області протягом трудової діяльності мають значно менший доступ до системи підвищення кваліфікації, ніж того потребує сучасне виробництво. За цих умов без цілеспрямованої державної стратегії та політики у сфері професійної освіти України це питання розв'язати неможливо⁵.

За результатами проведеного дослідження було складено карту діагностики відтворення трудових ресурсів Донецької області на фазі їх формування (табл. 2 та 3). До вихідних умов діагностики відтворення трудових ресурсів відносяться ті показники, що дозволяють визначитися із симптомами (зовнішніми ознаками), які необхідні для встановлення діагнозу.

Результати діагностики відтворення трудових ресурсів Донецької області на фазі їх формування дають змогу встановити причинно-наслідкові зв'язки між існуючими демографічними процесами та сучасними тенденціями розвитку системи професійної освіти з урахуванням соціально-економічних

¹³ Петрова Т. Ринок освітніх послуг і ринок праці: проблеми взаємозв'язку та взаємодії / Т. Петрова // Україна аспекти праці. – 2006. – №4. – С. 3–7.

¹⁴ Статистичний щорічник Донецької області за 2011 рік. – Донецьк: Держкомстат України, Головне управління статистики у Донецькій області, 2012. – 502 с.

Таблиця 2

Вихідні умови для встановлення діагнозу відтворення трудових ресурсів Донецької області на фазі їх формування

2011 рік				
Рівень економічної активності населення, %			64,8	
Рівень безробіття населення за методологією МОП, % до ЕАН у віці 15–70 років			8,2	
Рівень безробіття населення у працездатному віці за методологією МОП, % до ЕАН працездатного віку			8,7	
Рівень зареєстрованого безробіття, % до середньорічної чисельності населення працездатного віку			1,0	
Рівень працюючих пенсіонерів, % до облікової чисельності штатних працівників			20,6	
Рівень підвищення кваліфікації працівників, % до облікової кількості штатних працівників			13,1	
Кон'юнктура ринку праці	працедефіцитна		рівноважна	праценадлішкова
	+			
Навантаження на одне вільне робоче місце, вакансію (осіб)	Робочі місця	Посади службовців	Місяця, які не потребують професії, спеціальності	Усього
	6	8	8	7

Таблиця 3

Карта діагностики відтворення трудових ресурсів Донецької області на фазі їх формування

Діагностика відтворення трудових ресурсів							
Показник	Трендова модель	Напрямок тренду			Симптом	Діагноз	
		скорочення	стагнація	зростання			
1	2	3	4	5	6	7	
Фаза формування							
Чисельність населення:							
у працездатному віці, тис. осіб	$y=3049,6-31,37x$ $R^2=0,819$	+			Відсутність небезпеки	Криза у процесах відтворення трудових ресурсів. Порушення процесів відтворення населення через низьку народжуваність, високу смертність населення у працездатному віці; міграцію населення; невідповідність існуючої системи професійної освіти потребам ринку праці	
молодше працездатного віку, тис. осіб	$y=1062,0-45,94x$ $R^2=0,774$	+			Реальна небезпека		
Чисельність працюючих пенсіонерів, тис. осіб	$y=268,23-7,08x$ $R^2=0,854$	+			Відсутність небезпеки		
Чисельність міського населення:							
у працездатному віці, тис. осіб	$y=2770,4-28,01x$ $R^2=0,841$	+			Відсутність небезпеки		
молодше працездатного віку, тис. осіб	$y=946,24-41,02x$ $R^2=0,761$	+			Реальна небезпека		
Чисельність сільського населення:							
у працездатному віці, тис. осіб	$y=278,42-3,143x$ $R^2=0,511$	+			Реальна небезпека		
молодше працездатного віку, тис. осіб	$y=115,72-4,916x$ $R^2=0,511$	+			Реальна небезпека		
Чисельність учнів професійно-технічних навчальних закладів, тис. осіб	$y=66,76-2,059x$ $R^2=0,475$	+			Реальна небезпека		
Чисельність студентів ВНЗ I–II рівнів акредитації, тис. осіб	$y=73,7-2,54x$ $R^2=0,681$	+			Реальна небезпека		
Чисельність студентів ВНЗ III–IV рівнів акредитації, тис. осіб	$y=4,224x+101,7$ $R^2=0,327$			+	Реальна небезпека		
Чисельність працівників, які підвищили кваліфікацію, тис. осіб	$y=0,097x+142,92$ $R^2=0,001$		+		Реальна небезпека		

особливостей регіону та кон'юнктури регіонального ринку праці, що склалася. Вирізнення таких тенденцій і закономірностей дає можливість розпізнати негативні (кризові) явища та процеси, встановити передумови їх виникнення, визначити й оцінити відхилення від еталона (нормативних показників, прийнятних для цієї території). Це, у свою чергу, дозволяє обирати найбільш ефективні заходи, здатні в короткостроковій перспективі або переломити негативний тренд їх перебігу, або закріпити та підсилити позитивні процеси.

Таким чином, на основі проведеного дослідження встановлено діагноз відтворення трудових ресурсів Донецької області на фазі їх формування, який може характеризуватися як наявність кризових явищ у цих процесах. Доведено, що відбувається скорочення трудових ресурсів через порушення відтворення населення: низьку народжуваність, високу смертність населення у працездатному віці, старіння населення; невідповідність існуючої системи професійної освіти потребам ринку праці. Наявність цих негативних явищ може створити суттєві обмеження у забезпеченні потреб всіх галузей економіки регіону фахівцями відповідної кваліфікації.

Висновки. Діагностика відтворення трудових ресурсів спрямована на виявлення, опис та ототожнення проблемних ситуацій при формуванні, розподілі та перерозподілі й використанні тієї частини населення, яка за своїм фізичним розвитком, розумовими здібностями і знаннями здатна займатися суспільно корисною діяльністю. Використання різних підходів до дослідження відтворення трудових ресурсів із позицій кількісних, якісних та структурних характеристик дозволяє застосовувати відповідні

методики, що уможлиблює діагностування регіонального соціуму.

Доцільність проведення діагностики відтворення трудових ресурсів полягає у наступному: виявлення тенденцій розвитку у процесах їх формування, розподілу, перерозподілу та використання; уніфікація підходів і стандартизація методів за умов обмеженості існуючих показників, які звужують можливості виявлення проблемних явищ і процесів; аналітичне обґрунтування, необхідне для формування заходів щодо управління трудовими ресурсами, ефективного їх використання, а також перспектив розвитку.

Результати діагностики відтворення трудових ресурсів на фазі їх формування дають змогу встановити причинно-наслідкові зв'язки між існуючими демографічними процесами та сучасними тенденціями розвитку системи професійної освіти з урахуванням соціально-економічних особливостей регіону та кон'юнктури регіонального ринку праці, що склалася.

За результатами діагностики відтворення трудових ресурсів Донецької області на фазі їх формування встановлено діагноз, який свідчить про наявність кризових явищ у цих процесах. Існує реальна небезпека для економічного та соціального розвитку регіону у майбутньому.

Із метою уникнення негативних тенденцій, які виявлені у відтворенні трудових ресурсів регіону на фазі їх формування, слід реформувати систему професійної освіти, яка може сприяти уникненню дисбалансу між професійно-кваліфікаційною структурою економічно активного населення та потребами ринку праці. Для досягнення цієї мети доцільно змінити умови ліцензування та акредитації ВНЗ,

Передплачуйте, читайте науково-економічний та суспільно-політичний журнал

Часопис розрахований на тих, хто цікавиться проблемами праці, соціально-трудових відносин, ринкових перетворень тощо.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт.

Періодичність виходу — 8 номерів на рік.

Повідомляємо, що оформити передплату можна в будь-якому поштовому відділенні або пункті передплати

**Україна:
Аспекти праці**
Індекс — 74541

Вартість передплати на журнал «Україна: аспекти праці» на 2013 р.: на VI квартал — 28 грн 19 коп.